

ارزیابی تأثیر طراحی مسکن مناسب بر شهروندان در راهبردهای مدیریت بحران شهروندی

(مورد مطالعه: شهر جدید پرند - تهران)

مریم کامیار* - استادیار گروه هنر و معماری، بنیاد دانشنامه نگاری ایران، kamyar@iecf.ir

علی اکبر تقوایی - دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۲/۳ | تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۶/۱۵

چکیده

امروزه بحران‌های بی‌سابقه‌ی بشری از قبیل بحران‌های اجتماعی و خانوادگی، معنوی و زیست‌محیطی، نمونه‌هایی چند از آثار بحران هویت در دوران معاصر است. هویت شهری از نوعی بارگزاری معنایی بر همه‌ی پدیده‌های شهری حرکت می‌کند که به صورت گسترده‌ای از فرآیند نظام ارزشی فرهنگی استفاده می‌کند. شهر، این امکان را به شهروند می‌دهد که از خلال فرآیندهای کالبدی و حرکتی در تجربه‌ی فضای شهری، تشخیص یابی و هویت‌یابی را برای خود ممکن کند. استفاده از الگوهای غربی در فضاهای شهری امروز ایران بی‌آن‌که تلاشی برای همخوانی آن انجام شده باشد، گسیختگی‌هایی را در متن آن به وجود آورده است. این شرایط گسیخته در زمینه‌ی مناسبات اجتماعی در بافت مسکونی نیز بروز کرده است: رشد حاشیه‌نشینی بدون توسعه‌ی شهروندی، جنبه‌هایی از بحران وضعیت اجتماعی مسکن و رفتار جمعی در شهر تهران هستند. عوارض فوق‌منجر به رفتارهای ناهنجاری می‌شود که خود به خود در هرج و مرج اجتماعی بسط پیدا می‌کند. مطالعات آماری این تحقیق در گونه‌های نوین بافت مسکونی حاشیه‌ی شهر تهران، که به صورت مجتمع‌های مسکونی به منظور تثبیت جوامع چند قومی و چند فرهنگی در حاشیه‌ی شهر طراحی شده‌اند، دنبال می‌شود. این بافت‌ها با واقعیت فرهنگی غیرهمگنی روبه‌رو هستند و درست در زمانی ظاهر شده که هویت‌های ملی نیز تا بیشترین حد در معرض تهدید قرار گرفته‌اند. مطالعه‌ی مورد نظر، مجتمع‌های مسکونی شهر پرند را شامل می‌شود که به شدت تحت تأثیر جوامع توسعه‌یافته وارد طراحی شهری ایران شده است و فراوانی رخداد‌های ناموزون اجتماعی در این نوع از مسکن محاسبه شده است. تحقیق انجام شده در جزئیات بحران ناهنجاری‌های اجتماعی تحلیل شده‌اند و نشان می‌دهد که مجتمع‌های مسکونی بدون هویت شاخص فرهنگی با رفتارهای ضد اجتماعی قرینند. این امر به یک بحران هویتی (با مشخصه‌ی از خود بیگانگی‌های جمعی) منجر می‌شود که در صورت عدم پیش‌گیری، ممکن است مشکل‌آفرین گردد.

واژه‌های کلیدی: مسکن تهران، هویت شهری، ناهنجاری اجتماعی، ناهنجاری شهری.

۴۵

شماره اول
بهار و تابستان
۱۳۹۱

دوفصلنامه
علمی-پژوهشی

ارزیابی تأثیر طراحی مسکن مناسب بر شهروندان در راهبردهای مدیریت بحران شهروندی

Urban Social Crisis Management through Suitable Housing Design

Case Study: Parand, Tehran

Maryam Kamyar¹, Ali Akbar Taghvaei²

Abstract

Unprecedented crises of human beings such as social, family, spiritual, and environmental crises are some examples of identity crisis in the contemporary times. Urban identity moves towards a kind of conceptual loading on all urban phenomena that widely uses the cultural-value system process. A city enables citizens to find their identity in the course of structural and motional processes in the experience of urban space. The use of western models in the current urban spaces of Iran without any attempt for harmony have led to disruptions in their context. Such disturbed conditions have been also appeared in social relationships in the residential context: Development of living in the suburbs without development of citizenship is an aspect of social crisis of housing and social behavior in Tehran. The above effects result in abnormal behaviors that automatically extend to the social chaos.

Statistical studies of this research are followed in modern types of residential context of the suburbs of Tehran, designed in the form of residential complexes to stabilize multicultural and multi-ethnic societies in the suburbs. These textures are encountered with a non-homogenous cultural reality and have been exactly appeared when national identities are mostly threatened.

This research includes residential complexes of Parand Satellite town that have been seriously included in the urban design of Iran under the influence of developed societies and frequency of anti-social events has been calculated in this type of housing. The present research has analyzed the details of social abnormalities crisis and shows that residential complexes which do not have a clear cultural identity are in line with antisocial behaviors. This will lead to an identity crisis (characterized by social alienation) that may be problematic if it is not prevented.

Keywords: Housing in Tehran, Urban Identity, Social Abnormality, Urban Abnormality

1 Assistant Professor at Art and Architecture Department, Iranian Encyclopedia Compiling Foundation (IECF).

2 Associate Professor at Urban Planning Department, Tarbiat Modares University.

عدم تنظیم و تعدیل در نسخه برداری از الگوها و روش های غربی در معماری مسکونی ایران، بدون انطباق با زمینه‌ی شرایط بومی، عوارض فراوانی را به وجود آورده‌اند، مانند: شکل‌گیری بافت‌های ناهنجار و آشفستگی نمای شهری، به هم ریختگی مفاهیم و بنیادهای سازمان فضای مسکونی در شهر (نظیر محلات، نواحی، مناطق و مرکز شهر)، گسیختگی بافت محلات مسکونی و چند پاره شدن سازمان‌های فضایی موزون و به هم پیوسته‌ی قبلی، توسعه‌ی کمی پدیده‌های مختلف شهری در برابر فقر کیفی آن‌ها، تکرار و تکثیر ساختمان‌ها و فضاهای فاقد طراحی مطلوب و مواردی دیگر از این قبیل که می‌توان از آن‌ها به عنوان شاخص‌های گوناگونی از گسیختگی کالبدی در شهر نام برد. [۷]

از سوی دیگر، وجود عوارض ذکر شده، لزوم تحقیق برای روشن کردن ارتباط منطقی میان فقر کیفی در طراحی فضاهای مسکونی و عوارض اجتماعی را به وجود می‌آورد. به همین جهت، مطالعات انجام شده در مجتمع‌های مسکونی بیش از چهار طبقه، آپارتمان‌های چند واحدی کمتر از چهار طبقه و مسکن مستقل در شهر پرنده را در بر گرفته است و فرآیند تحقیق مبتنی بر شناخت پیوستگی بین رفتار ضد اجتماعی و متغیرهای طراحی در مسکن است.

نوع واحد مسکونی	تعداد بلوک	تعداد واحد	جمعیت مستقر	میانگین نفرات مستقر در یک واحد مسکونی
مجتمع مسکونی بیش از چهار طبقه	۳۲	۷۶۸	۳۸۴۰	۵ نفر
خانه‌های چند واحدی کمتر از ۴ طبقه	۴۵	۷۲۰	۳۶۰۰	۵ نفر
مسکن مستقل تک خانوار یا دو خانوار	-	۵۲۶	۴۰۵۶	۶ نفر

جدول شماره‌ی (۱) حوزه‌ی بررسی: سه گونه متفاوت مسکن، شهر پرنده

روش تحقیق

در این تحقیق، فراوانی رخداد‌های ناهنجار اجتماعی، در سه شکل از گونه‌های مسکن در شهر پرنده محاسبه شده است. مطالعات میدانی مورد نظر، بر اساس جمعیت مستقر در مسکن مستقل، خانه‌های چند واحدی و مجموعه‌های مسکونی محاسبه شده است. [۸ و ۹]

مورد مطالعه در سه حوزه‌ی یاد شده، شامل: الف. ۲۲ بلوک مجتمع مسکونی بیش از چهار طبقه، که شامل ۵۲۸ واحد است را در بر گرفته و بنابراین در حوزه‌ی بررسی مسکن بلندمرتبه - به طور متوسط - جمعیتی بالغ بر ۲۷۰۰ نفر را پوشش می‌دهد. ب. در بخش بلوک مجتمع‌های مسکونی چهار طبقه، جمعیت مورد تحلیل، ساکن در ۳۲ بلوک بوده‌اند و در ۵۱۲ واحد مسکونی مستقر شده‌اند و - به طور متوسط - جمعیت ساکن آن ۲۵۶۰ نفر هستند. ج. تحلیل جمعیت

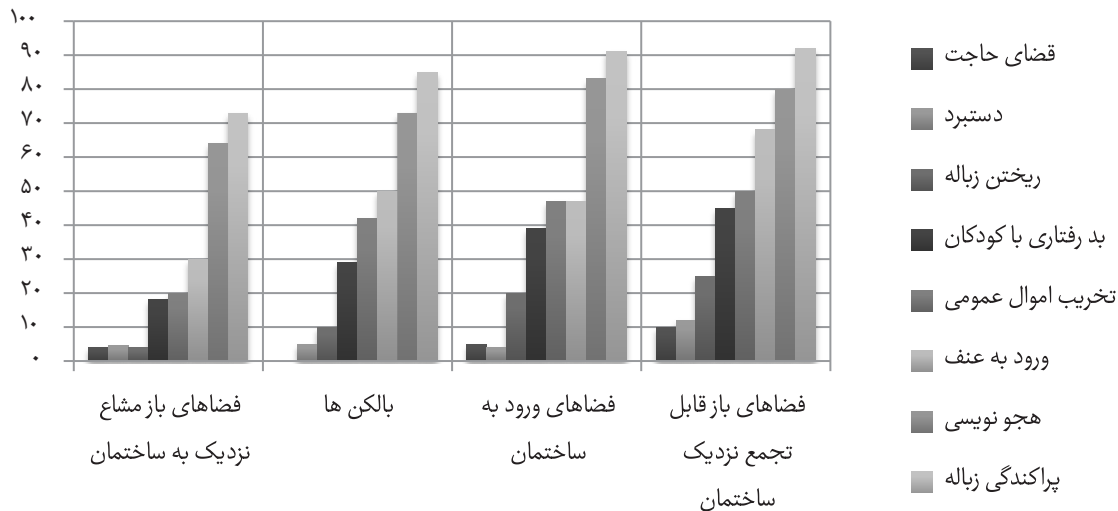
شهر جدید پرنده در ۳۳ کیلومتری جنوب غربی تهران و در مسیر آزاد راه تهران - ساوه واقع شده است و بر مبنای دو ضرورت اصلی اسکان بخشی از سرریز جمعیتی مجموعه شهری تهران و با شکل‌گیری بافتی چند فرهنگی ایجاد گردیده است. به موجب جایگاه و موقعیت نسبی مناسب آن (موقعیت این شهر نسبت به شبکه‌ی راه ارتباطی آزاد راه تهران - ساوه، شبکه ریلی پروژه خط مترو تهران) از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

هویت فرهنگی در شهر عاملی است بر تشخیص و یافتن شاکله‌ی شهری. این امر در عین حال همگام با ایجاد فرهنگ و فرآیندهای هویت‌سازی هنجار از جمله تأکید بر فرهنگ موجود و یا نهادهای گوناگون اجتماعی قرار دارد که تلاش می‌کند، نوعی هویت‌یابی جمعی را در جای خود حاکم کند. [۱]

از طرفی مدرنیته و مفاهیم مشتق از آن در دوران معاصر و در مقیاس وسیع نه تنها در تفکرات کاربردی شهری و در چارچوب نظام‌های مختلف راهبردی، بلکه در علوم اجتماعی نیز به عنوان یکی از بالاترین معیارهای سازماندهی به کار می‌رود. [۲] از این رو شاخص‌های هویتی موجود در جوامع توسعه یافته، الگوی آرمانی برای جوامعی شده است که به اصطلاح کمتر توسعه یافته هستند و لذا دستاوردهای علمی و فنی این جوامع، مورد درخواست کشورهای در حال توسعه قرار می‌گیرد.

واکنش به این بحران هویتی حاصل از چنین فرآیندی را می‌توان در ظهور هویت‌هایی که پهنه‌های سرزمینی و در سطوح منطقه‌ای، شهری و محله‌ای ظاهر می‌شوند، با مشخصه‌ی از خود بیگانگی‌های جمعی مشاهده کرد. [۳ و ۴] بافت‌های شهری بیش از پیش به سوی فرهنگ‌های موقتی و تقلیدی جهت‌گیری کرده و همراه با خود شهروندان را نیز به استحالتهای هویتی می‌کشاند، و آن‌ها را هر چه بیشتر نسبت به هویت اصیل فرهنگی خود دورتر می‌کنند.

بررسی کیفیت زندگی شهری و تغییر و تحولات آن در دهه‌های اخیر ایران نشان می‌دهد که توسعه‌ی مجتمع‌های مسکونی در حاشیه‌ی تهران دارای دو روی متضاد است که آن‌ها را می‌توان به رویه‌های مثبت و منفی توسعه تعبیر کرد. وجوه مثبت توسعه را در شاخص‌هایی مانند تنوع یافتن خدمات، رشد تکنولوژی ساخت و امثال آن‌ها می‌توان مشاهده نمود، [۵] و وجوه منفی توسعه‌ی شهری در بافت مسکونی تهران به روشنی در پدیده‌هایی از قبیل: فراوانی رخداد‌های ضد اجتماعی، کاهش تعلق و علاقه‌مندی شهروندان نسبت به محیط زندگی‌شان، فقدان فضاهای فراغت مناسب، نابه‌سامانی و آشفستگی سیمای محیط نمایان است. پس توسعه‌ی انواع مختلف مسکن در توسعه‌ی شهری را به طور کلی می‌توان "توسعه‌ی بحران‌های ناهنجاری‌های اجتماعی" نام نهاد. [۶] موضوع این تحقیق به بحث درباره‌ی یکی از وجوه منفی توسعه، یعنی بررسی ارتباط و ریشه‌های ناهنجاری‌های رفتاری و نوع طراحی بافت مسکونی حاشیه‌ی شهری در تهران اختصاص دارد.

نمودار شماره‌ی (۱): منحنی جمع ناهنجاری‌های اجتماعی، نمایش دهنده‌ی هشت نوع قانون‌شکنی است که در مجتمع‌های مسکونی بیش از چهار طبقه واقع در شهر پرنده گزارش شده است.

مستقر در مسکن مستقل، تک خانوار یا دو خانوار، شامل ۵۲۶ واحد مسکونی است که - به‌طور متوسط - جمعیتی معادل بر ۴۰۵۶ نفر را شامل می‌شود.

بررسی‌های انجام شده بر مبنای در نظر گرفتن سطح معیشتی متوسط اجتماع صورت گرفته است. (جدول شماره‌ی ۱)

نتایج و بحث

رفتار ناهنجار در هر ج و مرج بصری و چشم‌انداز شهری خود به خود بسط پیدا می‌کند: هر خلاقی، خلاقی دیگر را می‌سازد، از پراکندن تصادفی زباله و هجونویسی بر دیوارها و خرابکاری عمدی گرفته تا قضای حاجت در آسانسورها و ورودی‌ها. [۱۰ و ۱۱]

موارد در نظر گرفته شده در تحقیق مورد نظر، علاوه بر موارد فوق شامل: دستبرد، آسیب‌رسانی بدنی، دزدی و خسارت وارد کردن به خودرو، بد رفتاری با کودکان، تخریب اموال عمومی، ورود به عنف و هجونویسی است. مقایسه‌های رفتاری بین ساکنان خانه‌های تک خانواری، خانه‌های چند واحدی و بالاخره آپارتمان‌ها در جدول شماره‌ی (۲) نشان داده شده است.

نوع آسیب	تک خانواری	مجموعه مسکونی تا چهار طبقه	آپارتمان‌های بیش از چهار طبقه
تخریب اموال عمومی	۱۹/۸	۳۷	۸۶/۱
پراکندگی زباله‌ها	۰,۴	۱۶,۵	۴۵/۷
هجونویسی	۱/۲	۵	۷۶/۲
قضای حاجت	۱/۹	۵/۲	۳۸/۶
آسیب‌رسانی بدنی	۰/۰	۰/۰	۱۸,۴

جدول شماره‌ی (۲): ارتباط ناهنجاری‌ها با انواع مسکن (درصد)

یافته‌های آماری بیانگر کم شدن رفتارهای ناهنجار اجتماعی در منازل تک خانواری است؛ همچنین با افزایش طبقات در آپارتمان‌ها، ناهنجاری‌های اجتماعی افزوده می‌شوند. تحلیل جزئیات از پیوستگی بین رفتار ضد اجتماعی و متغیرهای طراحی در نمودارهای شماره‌ی (۱)، (۲) و (۳) نشان داده شده است.

تحقیقات به صراحت نشان می‌دهند که حوزه‌ی مسکونی مورد مطالعه به تناوب با ناهنجاری‌های اجتماعی زیررویه‌رو هستند:

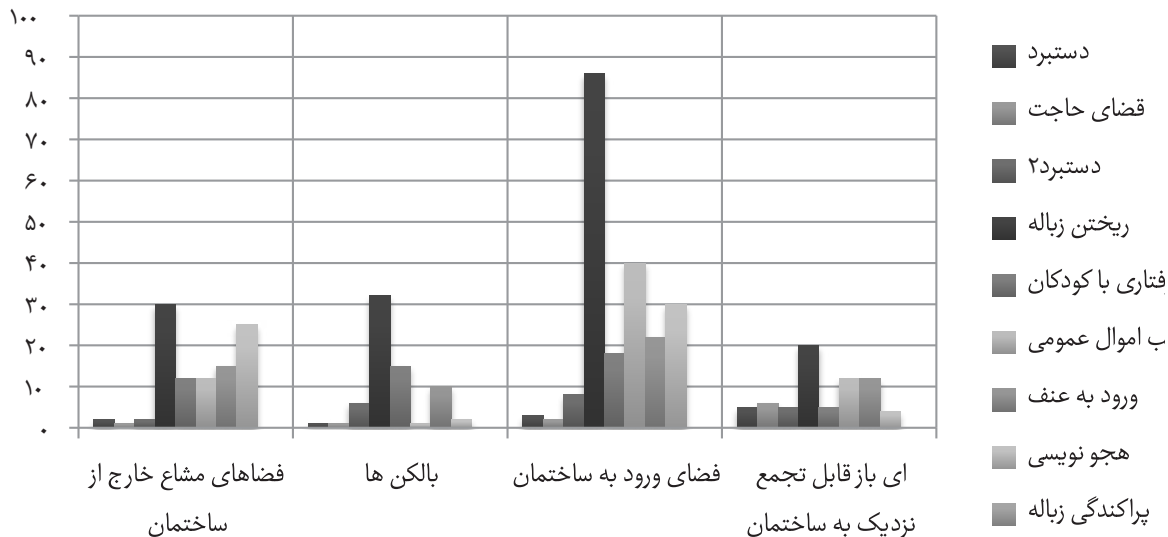
- انحطاط محیط (هجونویسی، تخریب اموال عمومی).
- تبهکاری سکونتی (ورود به عنف، دزدی، آسیب‌رسانی بدنی).
- خشونت با کودکان، همسرآزاری.

آشفته‌گی روانی (اختلالات شخصیتی، اعتیاد، جنون و افسردگی).

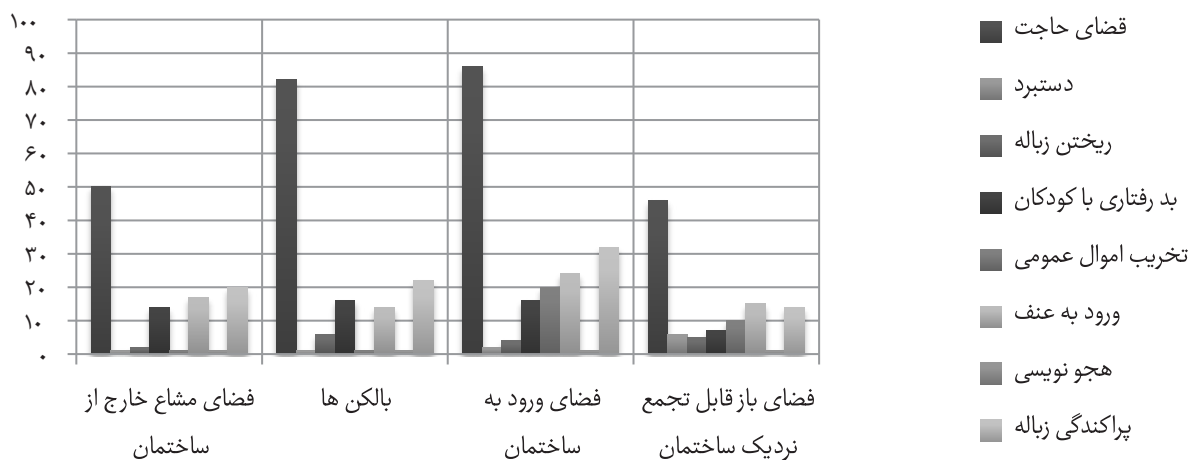
به نظر می‌رسد تمام این ناهنجاری‌های اجتماعی، با پنج فضای مربوط به حوزه‌ی تحقیق، با ویژگی طراحی مدرنیستی، در انواع مسکن مورد نظر، مربوط باشد. پنج شاخصه‌ی مدرنیستی که در طراحی فضا لحاظ شده‌اند، شامل خصوصیات هستند که حذف فردیت و شاخصه‌ی فرهنگی را در خود دارند. [۱۲ و ۱۳] نمودار شماره‌ی (۴) این ارتباط را با ویژگی نوع فضای مورد بحث نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

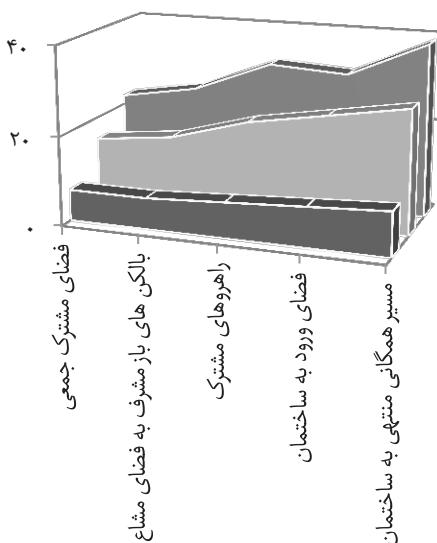
نتیجه‌ی تحقیقات نشان داد که اندازه و مکان‌یابی ساختمان فی‌نفسه مشکل‌زانیستند اما از تحلیل داده‌ها، نتیجه گرفته می‌شود که رفتار ضد اجتماعی به تراکم جمعیت و عدم توجه به هویت فردی، فرهنگی و اجتماعی وابسته است. در فضاهای مربوط به ساختمان‌های مسکونی، که دارای مشخصات طراحی همگانی هستند، نشانه‌هایی از ناهنجاری اجتماعی، با بالا رفتن تراکم جمعیت آشکار می‌شود. همچنین، تحلیل نتایج نشان می‌دهد هرچه تراکم جمعیت به نسبت واحدهای مسکونی افزایش یابد و

نمودار شماره ۲: منحنی جمع ناهنجاری های اجتماعی، نمایش دهنده ی هشت نوع قانون شکنی است که در خانه های چند واحدی کمتر از چهار طبقه واقع در شهر پرنده گزارش شده است.

نمودار شماره ۳: منحنی جمع ناهنجاری های اجتماعی، نمایش دهنده ی هشت نوع قانون شکنی است که در خانه های مستقل تک خانواری یا دو خانواری واقع در شهر پرنده گزارش شده است.

نمودار شماره ۴: ارتباط انحطاط محیط (هجو نویسی، تخریب اموال عمومی) با پنج ویژگی مدرنیستی ساختمان مسکونی (درصد)

انسان ها به صورت توده بدون شاخصه ی فردی در کنار هم قرار گیرند، وضعیت ناهنجاری های اجتماعی تشدید می شود. از سوی دیگر متغیرهای طراحی نمی توانند به صورت مجرد بررسی شوند و تأثیرهای آن ها ممکن است با سایر جنبه های طراحی در نوع مسکن، تقویت و تشدید شود به گونه ای که مکان هایی که دارای ویژگی طراحی مدرنیستی هستند، شاخصه های آلودگی محیط را با بالا رفتن تراکم نشان می دهند. حذف شاخصه های هویتی و فرهنگی در طراحی مسکن برای شهروندان، ارتباط رفتارهای ناهنجار اجتماعی را با این نوع طراحی به دست می دهد.

منابع و مأخذ

1. Carol H. Meyer, Social Work Practice: A Response to the Urban Crisis, Free Press, New York, 2004, P: 227.
2. تولایی، نوین و عارفی، مهیار. "به سوی رویکرد دارایی- مینا برای توسعه اجتماع محلی". نشریه ی هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ی ۱۰، ۱۳۸۸، ۵۴ - ۳۷ و ۲۳.

۳. غمامی، مجید. درباره‌ی مسائل شهرسازی در ایران امروز. تهران، نشر آگاه، ۱۳۸۷.

4. Casetell M, (1999), The Urban Question, London, E. Arnold Press, 1999, P: 72.

۵. تقوایی، علی‌اکبر؛ رفیعیان، مجتبی و رضوان، علی، "تحلیل رابطه‌ی بین مؤلفه‌های کاربری زمین با کاهش جرایم و ناامنی شهری (مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی ۱۷ شهر تهران)"، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، سال چهل و سوم، شماره‌ی ۷۷، پاییز ۱۳۹۰، ۳۱-۴۶ و ۲۷.

6. J. Sugrue Thomas (2007), The Origins of the Urban Crisis: Race and Inequality in Postwar Detroit, Pittsburgh, PA United States, 2007, P: 90.

۷. پاکزاد، جهان‌شاه، مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری، تهران، انتشارات شهیدی، ۱۳۸۸.

۸. سجادی قائم مقامی، پروین‌السادات؛ پوردیهیمی، شهرام؛ ضرغامی، اسماعیل. "اصول پایبندی در مجتمع‌های مسکونی". مطالعات شهر ایرانی اسلامی، زمستان ۱۳۸۹، ص ۷۸.

9. Larry S.B, Internal Structure of The City, New York, Oxford University Press, 2010, P: 105.

۱۰. عزیززی، محمد مهدی. "ارزیابی اثرات کالبدی - فضایی برج‌سازی در تهران محلات فرمانیه - کامرانیه". نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره‌ی ۴ و ۵، ۱۳۸۹، ۵۵-۲۹ و ۳۴.

۱۱. اکبری، داود، "بررسی تطبیقی دو الگوی مجتمع‌های مسکونی (متعارف و بلندمرتبه)"، نشریه‌ی هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره‌ی ۳۲، ۱۳۸۴، ۵۲-۴۵ و ۲۶.

۱۲. حبیبی، محسن و اهری، زهرا، مسکن حداقل، تهران، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، ۱۳۸۶، ص ۵۱.

13. Glickman, N.J. ed, (2008), The Urban Impacts of Federal Policies, Baltimore: Johns Hopkins, N.J. ed, 2008, P: 75

۱۴. پوردیهیمی، شهرام، "فضای باز مسکونی"، نشریه صفا، شماره ۳۶، ۱۳۸۷، ۶۵-۵۷.

۱۵. حائری، محمدرضا، "خانه‌های معاصر"، نشریه‌ی آبادی، شماره ۳۸، ۱۳۸۵، ۴۳-۳۲.

۱۶. راجرز، ریچارد، "معماران بزرگ و طراحی پایدار"، ترجمه‌ی حمید حسینمردی، نشریه‌ی آبادی، شماره ۴۲، ۱۳۸۷.

۱۷. راسخی‌نژاد مقدم، مرتضی، بهینه‌سازی فضای جمعی مسکن، پایان‌نامه برای دریافت دکتری، دانشکده‌ی معماری دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵.

۱۸. لنگ، جان، آفرینش نظریه‌ی معماری، ترجمه‌ی علی‌رضا عینی‌فر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.

۱۹. معاریان، غلام حسین، سیری در مبانی نظری معماری، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۴.